

Despre teoria centru – periferie. Urbanitate și modernitate în Timișoara¹

Daniela STANCIU-PĂSCĂRIȚA*

Abstract

Discussing the Theory Center-Periphery. Urbanity and Modernism in Timișoara

The study aims to highlight and analyze some aspects of modernity in the city of Timișoara in strong relation with the theoretical approach of the highly used in social sciences dialectics of center and periphery. Under focus of my research lays the investigation of the urban space in a peripheral city of the Austrian-Hungarian Monarchy, analyzed from the point of view of historical and urban development. By using local literature, urban monographies written by the local intellectual elite and German newspapers, scope of the study is to comprise some of the major urban transformations occurring in the 19th and the beginning of the 20th century Timișoara. The research questions gravitates along the subject of sharing cultural goods and thoughts from the imperial cities of Vienna and Budapest to the more peripheral Timișoara. Of interest for the research is to comprise the Zeitgeist of the time by adapting the urban and architectural transformations in the periphery as are being imitated and adapted to the models of the two imperial and monarchic centers.

Keywords: *Art Nouveau, understanding of urban space, long 19th century, Danube Swabians, Viennese architects, urban development*

Dialectica centru-periferie a fost intens cercetată și dezbătută, atât în domeniul istoriei, cât și în cel al domeniilor conexe, de la antropologie, sociologie, la geografie și arhitectură începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea. Propunem așadar o abordare interdisciplinară a relației dintre centru și periferie, la două nivele: pe de o parte la nivelul Monarhiei Austro-Ungare, în cadrul căreia investighez transferul de informații și bunuri (culturale și economice) dintre Viena/Budapesta către Timișoara. Pe de altă parte, în cadrul orașului transilvănean sau bănățean, adresez întrebarea: Există un rol mai evidențiat al centrului față de periferie? În ce parte a spațiului urban identificăm localurile publice, respectiv cum se creează liantul între zona centrală și cea periferică?

---

¹ Acest studiu a fost scris ca parte a proiectului *The German Language and Culture in Romania 1918-1933. "Postimperial" realities, public discourse, and cultural fields*, finanțat de UEFISCDI la ICSU Sibiu, cu numărul PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0131.

* Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Departamentul de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă, B-dul Victoriei 40, 550024, Sibiu, România (daniela.stanciu@ulbsibiu.ro).

În cercetarea geografică, centrul este definit, începând cu anii 60, drept acel punct sau zonă, care se bucură de cea mai mare accesibilitate din totalul unui grup social. David Harvey menționa că dacă realitățile sociale sunt produsul activității umane (*human agency*), atunci este necesar să studiem modul în care oamenii experimentează spațiile, concep natura și societatea, visele pe care le au pentru viitor și semnificația pe care o dau vieții lor. Când percepem societățile drept un produs al activității umane, spre exemplu în perspectivă istorică, devine importantă înțelegerea practicilor, atitudinilor, cunoașterii și credințelor împărtășite de grupurile sociale, tehnicile folosite în activitatea materială și în viața socială, precum și semnificația pe care o conferă vieții lor.²

Sub egida filosofiei deconstructiviste franceze, Jacques Derrida (1930-2004) și Michel Foucault (1926-1984) propuneau creșterea rolului geografiei, ca un instrument care să construiască forme eficiente de control social. Bărbații și femeile nu trăiesc într-un spațiu standardizat, sterilizat și aclimatizat. Aceștia locuiesc în spații specifice, *dezvoltă identități teritoriale și folosesc indicatori (regionali) care să îi unească, respectiv să le confere sentimentul de comunitate (împărtășită)*.³

Trecând în sfera sociologiei, Edward Shills⁴ pornea de la faptul că centrul este un „locus of excellence”, un topos al excelenței și atracției, în timp ce periferia i se subjugă, i se supune. Metropola este un centru de vitalitate, un spațiu al creativității, pe când periferia este frecvent „rude, unimaginative, awkward, unpolished, rough”. Pe de altă parte, economistul Frank folosește termenii „metropolă” și „satelit” în timp ce discută despre dezvoltarea subdezvoltării. Un factor important în crearea teoriei sale a fost și faptul că a studiat fenomenele sociale și economice din America Latină, contribuind la *Dependenztheorie*. Atât Frank cât și Wallerstein se ocupau cu precădere de economia politică, de creșterea controlului în societate, respectiv de exploatarea resurselor materiale, accentuând caracterul de conflict și dominare. În analiza sistemelor mondiale, Wallerstein tratează relația dintre centru și periferie, introducând și conceptul tampon de semi-periferie.

Centrele și periferiile se implică unele pe celelalte, producându-se un fenomen relațional, anume, nu poate exista centru fără periferie, la fel cum nu poate exista periferie fără centru. Modul particular în care ajunge centrul să devină centru este reflectat și în modul în care periferia este periferie. Stadiul actual de cercetare a dialecticii centru-periferie sugerează și modul în care periferia ajută centrul să devină ceea ce este. Pentru ca un centru să fie recunoscut, trebuie să atragă de

² Paul Claval, “History of Geographic Thought,” *International Encyclopedia of the Social Behavioral Sciences* (second edition), editată de James D. Wright, vol. 10 (Amsterdam-London-New York: Elsevier, 2015), 69-75.

³ Claval, *History of Geographic Thought*, 70.

⁴ Edward Shills, “Reflections on Tradition, Centre and Periphery and the Universal Validity of Science: The Significance of the Life of S. Ramanujan,” *Minerva: A Review of Science, Learning and Policy* 29 (1991), 393-419.

partea sa cea mai loială periferie, precum imigranți, turiști, participanți, contribuabili, colaboratori, observatori și comentatori. Așadar, periferia nu doar adaugă reputație centrului, ci contribuie și la bogăția vieții interne a acestuia. În cel mai evident caz, centrul își va revendica rolul de donator, iar periferia cel de beneficiar; centrul este activ iar periferia pasivă.⁵

Nu subscriu părerii conform căreia periferia este pasivă, întrucât o periferie activă se implică în difuzarea bunurilor materiale și culturale către centru. Periferia acceptă sau respinge bunurile culturale transferate de către centru, uneori le modifică, alteori le sintetizează cu bunuri din propria arie locală. Metafora *creolizării* sau a *hibridizării* rezumă această combinație a difuzării culturale cu creativitatea periferiei. Mai mult decât atât, s-a dezbătut ideea conform căreia o periferie angrenată într-o relație cu mai multe centre, se află într-o situație mai specială decât periferia conectată de un singur centru. În loc să fie auto-suficientă sau auto-centrată, cum sunt acestea în general, periferia multi-centrată (dublu-centrată în cazul de față) trece de la nivelul de eclecticism, încercând să își dezvolte propria sinteză cosmopolită, intervenind dubla selecție de la centru.⁶

Există o relație strânsă între populația unui spațiu locuit și tocmai habitatul pe care îl ocupă. În funcție de poziționarea locuinței – în centru sau la periferie – se reflectă până la un anumit punct statutul social (habitusul în concepția lui Bourdieu⁷) al unui anumit individ. Această ipoteză se bazează pe principiile de distribuire a populației într-un oraș, începând cu perioada medievală și continuând parțial, până în zilele noastre. Principalele piețe ale orașelor medievale europene se aflau tocmai în centrul orașului, unde se aflau și clădirile administrative, dar și centrul spiritual. Radiar, dinspre piața centrală a unui oraș medieval, urmau casele conducătorilor laici și spirituali, dar și ale patricienilor și ale oamenilor „de vază”.

Atât în secolul XVII, cât și la începutul celui de-al XVIII-lea, orașul vest-european se caracteriza printr-o specificitate de ordin juridic și administrativ, care îl diferenția de alte spații. O altă caracteristică este închiderea în interiorul unui spațiu zidit, fortificat, care pe lângă alte funcții, îndeplinea și un rol militar important în regiune. Apoi, spațiul urban se deosebește de cel rural prin dezvoltarea economică, precum și prin eterogenitatea socială. Datorită acestor caracteristici, dar și a creșterii economice, coroborate cu dezvoltarea tot mai acerbă a comerțului și cu creșterea demografică, iese la iveală regândirea și reinterpretarea spațiului urban.

Prin necesitatea transferului continuu de produse dintre oraș și zona periferică reprezentată de spațiul rural, pentru procurarea de produse necesare subzistenței, rolul orașului este regândit în așa-numitul „Secol al luminilor”. Așadar, dintr-un

⁵ Ulf Hannerz, “Center-Periphery Relationships,” Smelser, Neil J., Baltes, Paul B. (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (Amsterdam-London-New York: Elsevier, 2001).

⁶ Hannerz, *Center-Periphery*, 333.

⁷ Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power* (Cambridge: Polity Press, 1991), 125.

ansamblu care era gândit drept un spațiu închis, îngrădit și ermetic, ‚enclavement’, se urmărește deschiderea spațială, economică, juridică și administrativă: dezenclavizarea, precum și amplasarea orașului într-un nou spațiu de circulație sau crearea de artere care să sprijine comerțul. Un rol important este atribuit căilor de legătură, străzilor, dat fiind faptul că acestea îndeplinesc patru funcții importante: igienă și curățenie, comerțul intern, conectarea căilor de transport cu cele din afara orașului, precum și supravegherea. În contextul în care orașele europene erau închise noaptea, secolul al XVIII-lea vine cu un compromis, pentru a asigura o supraveghere. Nesiguranța în orașe se datora cerșetorilor, vagabonzilor, delincvenților, criminalilor, hoților etc. – deci, a marginalilor. Din acest considerent, se încerca o gestionare a circulației, care capătă două valențe: negativă sau pozitivă. Cea negativă este caracterizată de prezența în oraș a marginalilor, astfel crescând pericolul și insecuritatea, în timp ce circulația bună, pozitivă, este asigurată de un comerț bogat. Așadar, concepția asupra orașului în secolul XVIII făcea apel la minimizarea insecurității în spațiul urban, respectiv maximizarea circulației pozitive.

În această viziune asupra orașului din secolul al XVIII-lea regăsim și încadrarea în spațiul urban a unor elemente care să susțină multifuncționalitatea. Pornind de la această idee, Foucault se întreabă: Cum arată o stradă bună / bine gândită? O stradă este purtătoare de miresme, boli, prădăciuni, însă tot strada este cea pe care se află magazine, spații publice – teatru, cafenea, sală de concerte – sau locuințe. O stradă poate fi circulată de hoți, dar și de meșteșugari sau comercianți. Prin acest rol ambiguu al străzii este evident și amalgamul de elemente specifice multifuncționalității.⁸

Așadar, în relația centru-periferie, consider că orașele Viena / Budapesta au reprezentat în trecutul imperial centrul simbolic, cultural, arhitectural, urban⁹ pentru orașele din Transilvania și Banat. Populația Budapestei crește razant în ultimele trei decenii ale secolului al XIX –lea, între 1890 și 1900 dezvoltându-se cu mai mult de 40%. Având o populație de 733.000 locuitori, Budapesta era la 1900 al șaselea cel mai mare oraș al Europei, precum și cea mai importantă metropolă dintre St. Petersburg și Viena.¹⁰ Creșterea orașului se datorează și instaurării regimului austro-ungar în 1867, Budapesta primind statut de capitală a Transleithaniei. Dacă la 1867 populația Budapestei era de sub 270.000 locuitori, cu 25 de ani mai târziu aceasta se afla pe locul opt, depășind din acest punct de vedere Roma, Madrid, Napoli, Hamburg, Lisabona, Liverpool, Bruxelles sau Amsterdam. Totuși, după

⁸ Michel Foucault, „The Subject and Power,” *Critical Inquiry* 8/4, (Chicago: The University of Chicago Press, 1982), 777-795; Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge*, trad. de A.M. Sheridan Smith (London&New York: Routledge, 2002), 14-16.

⁹ Carl E. Schorske, *Fin-de-siècle Vienna: Politics and Culture* (New York, 1979).

¹⁰ John Lukacs, *Ungarn in Europa. Budapest um die Jahrhundertwende* (Berlin: Siedler Verlag, 1990), 91.

1900 creșterea populației nu va mai fi atât de marcantă. Cea mai mare parte a populației Budapestei era reprezentată de muncitorime, cu toate că după 1900 burghezia începe să joace un rol tot mai important.¹¹

Creșterea și dezvoltarea Budapestei de-a lungul secolului al XIX-lea se datorează creșterii naționalismului maghiar și a conștiinței naționale („*ausserordentliche Kraft des ungarischen Nationalismus und National-bewusstsein*”¹²), migrația spre capitală deschizând posibilitatea dezvoltării unei noi generații de scriitori și intelectuali, artiști și oameni de știință. Spre deosebire de Viena, care este caracterizată de o continuitate în plan cultural, urban și cosmopolit, prin prezența lui Mozart, von Beethoven sau Haydn, încă din secolul al XVIII-lea, în Budapesta cultura și societatea urbană se dezvoltă abia mai târziu.¹³ Una dintre personalitățile marcante ale Budapestei a fost contele István Széchenyi, care s-a ocupat de planificarea și finanțarea unor construcții budapestane, printre care și Podul cu Lanțuri.

Cele două capitale comunică puternic între ele. Pentru exemplificare, difuzarea/răspândirea de produse dulci, prăjituri din Viena înspre Budapesta se remarcă în special în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când semnificația, prestația și renumele cofetăriilor vieneze ajung să depășească importanța și prestigiul celor din capitala franceză. Una dintre cofetăriile celebre ale Budapestei, construită după model vienez, era cofetăria “Kugler”, ulterior “Gerbeaud”, amplasată până în ziua de astăzi în zona istorică a Pestei.¹⁴ Dintre cele mai renumite restaurante din Pesta făceau parte “Wampetics” (în pădurea orașului), “Hangli”, aflat chiar pe Corso, “Siebenbürgische Weinhandlung” și “Wiener Bierstube”, amplasate pe bulevardul Andrásy. De altfel, la 1900 existau aproape 600 de cafenele. Dintre toate localurile publice, cafenelele se răspândeau cel mai des, la 1900 existând în Budapesta 1900 de case ale cafelei – *kaveház*. Asemeni altor orașe ale Monarhiei bicefale, cafenelele preiau funcția socială a cluburilor de domni (Herrenclub) ale păturii de mijloc, ocupând un loc important în viața culturală și socială a orașului.¹⁵

Cele mai vestite și căutate hoteluri ale Budapestei se aflau în Pesta – de remarcat este faptul că la 1900 Pesta devenise sinonim cu Budapesta – de-a lungul zonei de Corso de pe malul Dunării: modernul hotel “Hungaria”, “Carlton” și “Bristol”. În apropierea Podului cu Lanțuri s-a construit frumoasa clădire cu elemente neobaroco “Ritz”, care își va schimba numele în “Dunapalota” (Danube Palace). Cosmopolitismul și atmosfera agitată a orașului putea fi urmărită pe Corso, unde

¹¹ Lukacs, *Ungarn*, 108.

¹² Explicație dată de Lukacs.

¹³ Lukacs, *Ungarn*, 38.

¹⁴ Lukacs, *Ungarn*, 110. În jurul anului 1890 József Dobos a creat renumitul tort care îi va purta numele. Contrar concepțiilor generale, acesta nu era cofetar.

¹⁵ Lukacs, *Ungarn*, 112.

erau amplasate terasele hotelurilor și cafenelele, apoi deschizându-se cea mai faimoasă promenadă a Budapestei – strada Váci – care era cunoscută în special pentru magazinele sale.¹⁶

Dintre spațiile publice care se găseau în Budapesta la cumpăna secolelor XIX și XX se regăseau și tavernele sau restaurantele cu grădină. Ieșirea din spațiul public închis la aer, unde se servea masa, era o modă vieneză, de la celebrele Viennese garden restaurant. Masa putea fi servită în spațiul deschis începând cu luna mai până la sfârșitul lunii septembrie. De altfel, multe dintre vinurile, preparatele din carne, legumele și fructele servite proveneau din gospodăriile localnicilor. Printre localurile renumite ale Budapestei se regăseau și “The Marble Bride”, “The Trumpeter”, “The Green Barrel”, “The Golden Duck”, “The Rose Tree”, “The Seven Owls” și “The Red Frog”.¹⁷ Interesant este faptul că la Timișoara vor fi preluate numele localurilor din Viena și Budapesta, după cum vom putea observa în cele ce urmează.

Ajungând la studiul nostru de caz, Johann Nepomuk Preyer – primar al orașului de pe Bega – afirma la jumătatea secolului al XIX-lea că *„impresia pe care orașul Timișoara o face de obicei asupra străinului este una favorabilă. Dar n-are voie să aducă cu el criteriile pariziene, vieneze sau, în general, ale orașelor rezidențiale, căci naturalmente ar fi dezamăgit. Dar acest oraș, mai ales Cetatea și Iosefinul, are străzi drepte, așezate dreptunghiular, Cetatea complet pavată, periferiile parțial; Cetatea are aproape în totalitate trotuare bune; cu excepția unor străzi laterale, unde casele sunt cu parter, în rest clădirile sunt cu unul, două sau trei etaje, care toate sunt acoperite cu țigle, la parter aproape toate au prăvălii, cu vitrine elegante, rivalizând cu orașele mari și care conferă orașului un aspect prietenos. Două piețe de mărime puțin obișnuite și regulate și mai multe mici oferă activității intense a locuitorilor spațiu și aer; curățenia contrastează plăcut cu starea altor orașe de provincie, iar iluminarea excepțională, care în curând va funcționa cu gaz, este recunoscută ca neîntrecută în toată Ungaria. Timișoara corespunde ca atare exigențelor necesare, care se pot pune unui oraș de rangul doi sau trei, până și în privința caleștilor. Împrejurimea prezintă alei plăcute, nou plantate, cu multă grijă, pentru plimbări, făcând legătura cu periferia. Străinului sau călătorului îi vor lipsi doar confortul hanurilor, dar și această necesitate acuși se va rezolva, căci negocierile sunt în curs pentru a transforma clădirea Asociației Casei de Economii într-un hotel, prin arhitectul palatului Montenuovo din Viena.”*¹⁸

¹⁶ Lukacs, *Ungarn*, 41-42.

¹⁷ Lukacs, *Ungarn*, 34.

¹⁸ Johann N. Preyer, *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár / Monografia orașului liber crăiesc Timișoara*, trad. de Adam Mager și Eleonora Pascu (Timișoara: Editura Amarcord, 1995), 257-258.

Orașul, încadrat de primar în categoria spațiilor urbane de rangul doi sau trei, are un aspect prietenos, datorat bunei infrastructuri, a străzilor pavate, a magazinelor și a mobilierului urban. Vizitatorul Timișoarei nu ar trebui să aibă așteptările pe care le-ar îndeplini unele orașe ca Paris sau Viena, însă Timișoara oferă destule activități specifice spațiilor urbane, precum deplasarea caleștilor, a cetățenilor pe alei plăcute, nou plantate, făcând legătura cu periferia. Cele două piețe oferă posibilitatea cetățenilor de a se întâlni, de a îmbogăți viața socială și publică a orașului. De altfel, importanța modernizării și a transferului cultural-arhitectural din centrul Monarhiei, înspre periferie, sunt remarcate prin încercările de a deschide hoteluri și hanuri moderne, planificate de arhitecți de renume. În general, casele sunt cu două sau trei etaje, ceea ce permite remarcarea unui nivel de trai destul de ridicat și a unei burghezii din ce în ce mai puternice.

Secolul al XIX-lea se caracterizează prin extinderea orașelor la nivel mondial, acest lucru fiind observabil și la nivelul Monarhiei habsburgice, ulterior Austro-ungare. Orașele din monarhie vor căpăta un aer eclectic, tot mai cosmopolit, cu bulevarde largi și clădiri impozante, ritmul de construire al edificiilor publice și al caselor de locuit accelerându-se din ce în ce mai mult. Între 1857 și 1869 apar la Timișoara primele mari construcții industriale (Fabrica de gaz aerian, Fabrica de spirt, Moara Mare, Fabrica de tutun), activitatea comercială dezvoltându-se deopotrivă. După Revoluția de la 1848 se resimte nevoia de modificare a fizionomiei urbane și de creare a spațiilor locative, respectiv administrative. Eclectismul arhitectural devine moda vremii în materie de arhitectură, stil recunoscut și identificat în majoritatea orașelor din monarhie. Elemente de referință pentru evoluția tendințelor eclecticice dominante în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au fost: Palatul Dicasterial (1855-1860), Prima casă de păstrare (1855-1857), Banca Agrară, Școala Reală Superioară (1876-1878), clădirea Teatrului (1872-1875), Banca de Stat (1904-baroc)¹⁹ etc.

În faza de început elementele eclecticice erau prezente doar la marile construcții publice, fiind apoi adaptate rapid la clădiri cu funcționalitate diversă, deseori prin *remodelarea fronturilor stradale*. Întreaga zonă centrală este „afectată”, eclectismul aducând o diversitate culturală a zonei vechi.²⁰ În prima parte a acestuia, vor fi făcute împrumuturi de elemente ale renașterii italiene, ulterior predominând în tendințe neobarocul de factură austriacă.

În deceniul șase al secolului al XIX-lea circulația știrilor, a mărfurilor și a actorilor urbani se va dezvolta din ce în ce mai mult prin introducerea telegrafului

¹⁹ Liliana Roșiu, „Influența tendințelor eclecticice în modelarea unui spațiu urban – centrul istoric al Timișoarei,” *Studii – Comunicări* (Arad: Muzeul de Artă Arad, 1992), 76-86.

²⁰ Roșiu, *Influența*, 85.

(1853), a iluminatului cu gaz (1857), dar mai ales prin legarea orașului la rețeaua feroviară europeană (1857).²¹

La periferia orașului s-au dezvoltat zone rezidențiale, respectiv economice, prin apariția manufacturilor și atelierelor, un exemplu elocvent fiind cartierul Fabric. Datorită creșterii economice și financiare, dar și existenței unui spațiu agricol întins, sfârșitul secolului al XIX-lea s-a caracterizat printr-un val puternic de industrializare. Condiționat de fluxul de capital din Europa de Vest, precum și de dezvoltarea unui sector bancar propriu, au luat naștere întreprinderi de construcții de mașini, industrie alimentară, ușoară, de cherestea și de materiale de construcții, majoritatea fiind amplasate în cartierele Fabric și Iosefin. Creșterea economică a fost posibilă doar datorită măsurilor luate în dezvoltarea urbanistică.²² Spațiul relativ mic din interiorul cetății favorizează apariția unor suburbii: Fabric, Iosefin, Mehala. Aceste cartiere sunt prevăzute cu o amplă piață rectangulară, asemănătoare ca dimensiuni cu cea din Piața Unirii din Cetate. De altfel, în mijlocul piețelor din Fabricul Sârbesc și Mehala tronează câte un element de cult creștin ortodox. Locuințele sunt mai simple decât cele din cetate, clădiri cu parter sau parter și un etaj, unele dintre acestea având spații comerciale la parter.²³

La nivel arhitectural, lungul secol al XIX-lea va aduce cu sine transformări în tabloul urban, prin suprapunerea de stiluri folosite pentru decorarea clădirilor civile. Dacă în secolul anterior, mandatarii clădirilor erau autoritățile habsburgice, care au comandat construirea palatelor, cazărmilor, bisericilor, primăriilor, în secolul al XIX-lea clădirile vor fi construite de către burghezia și aristocrația locală. Stilurile arhitecturale adoptate în noile construcții se vor racorda la *Zeitgeist*-ul central-european, prin import al modelelor vieneze și budapestane, ca expresie a apartenenței la civilizația occidentală. Pe lângă stilurile *Empire* și *Neoclastic*, fațadele clădirilor timișorene vor adopta și tendințele curenților romantice și eclectic. Clădirile cu uniformizantele fațade eclectică aveau un caracter social, acestea fiind locuite atât de nobili, cât și de reprezentanții burgheziei.

Noul stil al anilor 1900 suferă diferite interpretări și valențe în istoria artei universale, îmbinând în toate acestea două cuvinte cheie determinate: *stilul* și *noul*, după cum sugera încă de la 1902 Van de Velde.²⁴ Fie că este denumit *Art Nouveau* în Franța, *Jugendstil* sau *Sezession* în spațiul german și austriac, *Modern Style*,

²¹ Mihai Opreș, *Timișoara. Mică monografie urbanistică* (București: Editura Tehnică, 1987), 102.

²² Martin Rill, Dan Leopold Ciobotaru, *Temeswar / Timișoara. Perle des Banats* (München: Verlag Wort+Welt+Bild, 2010), 9-11.

²³ Rill, *Temeswar / Timișoara*, 206; Opreș, *Timișoara*, 102.

²⁴ Henry van de Velde (născut la 3 aprilie 1863, Anvers, Belgia) a fost un inițiator al stilului Art Nouveau, caracterizat prin linii sinuoase lungi derivate din forme naturaliste: <https://www.britannica.com/biography/Henry-van-de-Velde>, accesat la data de 30.01.2020, ora 10:13.

*Paling Stijl, Mouvement Belge*²⁵ etc, acesta surprinde câteva elemente comune definiției pentru modul de înțelegere a artei la cumpăna dintre secole. *Jugendstil* apare definit în Brockhaus, drept „un stil care a apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea în domeniul artelor și meșteșugurilor decorative, numit după revista din München „Die Jugend”, care a fost fondată în 1896, având ca surse de inspirație în ilustrațiile sale stilul egiptean sau japonez, definit prin linii simple, sinuoase și întinse într-un mod neobișnuit.”²⁶

Ideologia curentului cultural *Sezession* aducea în prim plan omul modern – „to show modern man his true face”²⁷, *de a arăta omului modern adevărata sa față*, criticând istorismul, devenind cultura cu care omul burghez și-a asumat identitatea sa practică și modernă.²⁸ Scopul artei în viziunea *Sezession* era de a oferi azil omului modern din viața modernă și presantă. Poetul Peter Altenberg scria despre Klimt: „La un moment dat ești un pictor vizionar și un filosof modern, un poet modern desăvârșit. Pe măsură ce pictezi, te transformi, asemeni unui basm, în cel mai modern om, care probabil nu ești în viața cotidiană.”²⁹

Conceptul de *Verschönerung des Stadtbildes*³⁰ presupunea înfrumusețarea tabloului urban, fiind folosit începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea din ce în ce mai mult, de către arhitecți, asociații culturale și mandatarii diferitelor construcții. Peisajul urban avea scopul de a indica modul de auto-percepție al comunității, dar și de apartenență la cultura și civilizația central-europeană.³¹

Diversitatea orașului la nivelul actorilor sociali constă în faptul că Timișoara, asemeni Banatului au adunat la un loc diferite etnii, cu substraturi sociale diferite: maghiari, germani, români, sârbi, evrei. După preluarea puterii de către administrația imperială habsburgică Timișoara va trece în câteva decenii printr-un proces accelerat de dezvoltare economică și culturală, prin expansiunea industriei și

²⁵ Hans-Ulrich Simon, *Jugendstil. Studien zu einem Verständnis von der Jahrhundertwende bis 1945. Eine Begriffsexplikation* (Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH, 1976), 17-36.

²⁶ *Brockhaus' Konversations-Lexikon*, vol. IX (Leipzig – Berlin- Wien, 1902), 1023: *ein gegen Ende des 19. Jahrh. auf dem Gebiet des dekorativen Kunstgewerbes zur Geltung gekommener Stil, benannt nach der 1896 begründeten Münchener Zeitschrift Die Jugend, die zuerst diesen, nach Art des ägypt. oder japan. Stils ungewöhnlich gedehnte, einfache Linienführung bevorzugenden Stil in ihrer Buchillustration anwendete.*

²⁷ Otto Wagner, arhitectul Vienei sec. XIX.

²⁸ Schorske, *Fin-de-siecle*, 187

²⁹ You are at once a painter of vision and a modern philosopher, an altogether modern poet. As you paint, you suddenly transform yourself, fairy-tale-like, into the most modern man, which perhaps you are not in daily life.

³⁰ Înfrumusețarea tabloului orașului.

³¹ Josef Geml, *Vechea Timișoară*, trad. de Marlen Heckmann Negrescu (Timișoara: Cosmopolitanart, 2016), 401.

a comerțului, devenind un oraș cu clădiri monumentale și străzi urbane. În această perioadă orașul va deveni o atracție pentru diferitele etnii, inițial germani, maghiari și români, populația crescând considerabil. Această migrație a avut atât un caracter organizat (colonizările habsburgice), dar și unul spontan.³²

Primul hotel din Timișoara a fost *Hirsch*, ulterior *Zum Goldenen Hirsch*, poziționat în Piața Sf. Gheorghe deschis încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Cu toate că nu este cunoscută data de construire a clădirii, știm că în anul 1740 Josef Leibnitzer, membru în consiliul comunal cumpără de la Ordinul iezuiților casa Cerbul, pentru suma de 3500 florini, plătită în trei ani. Publicul care îi trecea pragul era deseori aflat în scurte vizite în oraș. Hotelul deținea 50 de camere, un restaurant renumit cu un meniu gustos, precum și o cafenea mică.³³

Hotelul *Zum Trompeter*, aflat pe colțul străzilor *Lonovich* (Lonovici) cu *Prinz Eugengasse* (strada Prințul Eugen), era deseori vizitat de către cei care veneau cu propriile mijloace de transport, întrucât dispunea de curte cu grajduri pentru trăsuri și cai, până în deceniul opt al secolului al XIX-lea. Curtea a fost transformată în grădină de iarnă, s-a mai construit încă un etaj, iar în continuarea clădirii, pe str. Eugen s-a mai construit o clădire, hotelul mărindu-și astfel capacitatea și fiind redenumit în anii 1880 în *Hungaria*.³⁴ În primăvara lui 1807 când împăratul Franz I a vizitat Timișoara, a fost găzduit aici. Clădirea, construită în secolul al XVIII-lea, deținea și un restaurant, precum și o cafenea foarte încăpătoare. Primarul Timișoarei, Josef Geml ne transmite faptul că restaurantul era des frecventat de către „publicul inteligent al congregațiilor de comitat (Kongregationskomitat)”. Pe lângă localurile selecte din Cetate, existau hanuri și la porțile de intrare, destinate popasului populației rurale care venea în oraș, locuri în care să își lase căruțele și caii.³⁵

Viața socială și timpul liber era gustat de actorii sociali din cartierele Fabric și Iosefin. Fie că serveau cafea în cafenelele *Zum Bären*, *Pfau*, *Fabrikshof*, *Zum Türkischen Kaiser*, *Königin von England* sau ieșeau pe corso în Piața Coronini (*Coronini Platz*), elitele aveau multe opțiuni pentru ocuparea timpului liber. În lunile mai călduroase ale anului, burghezii, frecventau și grădinile de vară, fie cele de la *Königin von England* amintite mai sus, fie cele aflate în apropierea gării, precum *Lerchenfeld*, *Schweiz* sau chiar vinăria *Bresmaier*.³⁶ Presa anunță în luna

³² Mirjana Pavlović, “Center-Periphery: The Ethnicity of Serbs in Timișoara,” *Urban Life and Culture in Southeastern Europe. Anthropological and Historical Perspectives, Ethnologia Balkanica*, vol. 10, Ulf Brunnbauer, Klaus Roth (ed.) (Berlin: Lit Verlag, 2006), 160.

³³ Franz Binder, *Alt-Temeswar: geschichtliche Entwicklung. Historische Bauwerke, Gebäude und Denkmäler. Das Volksschulwesen* (Timișoara: Verlag der Deutschen Buchhandlung, 1934), 119.

³⁴ Binder, *Alt-Temeswar*, 123.

³⁵ Geml, *Vechea Timișoară*, 70-80.

³⁶ Geml, *Vechea Timișoară*, 74-102.

ianuarie a anului 1914, deschiderea unui nou restaurant și a cafenelei în cartierul Iosefin, considerându-se necesară popularea și centrului cartierului, nu doar zona gării. Domnul Johann Wenzel, restauratorul Palatului de Justiție (*Zinspalais*) deschide restaurantul amintit, în clădirea de la colțul *Frohlgasse* cu *Studierplatz*, pe care o decorează conform stilului arhitectural des folosit în epocă: *Sezession*. Cafeneaua promite să devină una dintre cele mai frecventate, de prim rang.³⁷

Societatea se schimbă de-a lungul istoriei, atât sub incidența macro-, cât și microistorică. Pornind de la nivelul imperial, până la cel provincial și local – urban, perspectivele politicii externe și interne vor influența societatea, la nivel social, economic și cultural. Considerăm drept imperios necesară analiza istoriei urbane, sociale și culturale a Timișoarei din perspectiva europeană, prin încadrarea așa-numitei periferii, constituite de Transilvania și Banat, în marele tablou al Monarhiei bicefale austro-ungare. Am pornit de la ipoteza conform căreia periferia imită centrul, prin preluarea de stiluri arhitecturale, vestimentație, ziare citite, concepții despre lume și viață etc. Prin ceea ce Bourdieu definea drept *habitus*, considerăm că actorii urbani din Timișoara aveau un anumit set de valori, definite într-o anumită măsură și de spațiul public și de modul în care se raportau la ceilalți, prin intermediul acestuia.

Așadar, din perspectiva teoriei centru-periferie, o remarcă conclusivă privește încadrarea și raportarea normelor sociale în Transilvania și Banat, prin imitație, inspirație și adaptare a stilului și codurilor comportamentale epatate în Viena, respectiv Budapesta. Privind aspectul Timișoarei, constatăm, deloc cu stupeoare, faptul că aceasta se aseamănă cu peisajele urbane ale Vienei și Budapestei. Aspectul arhitectural al clădirilor, fațadele frumos ornamentate în *Jugendstil*, *Sezession* și *Art Nouveau*, precum și unele edificii nou și masive construite în această perioadă, ne indică deopotrivă faptul că Timișoara făcea parte din monarhie, dar și că prelua moda occidentală, fiind în asentimentul capitalelor.

---

³⁷ *Ein neues Restaurant und Cafe in der Vorstadt Josefstadt*, în „*Temesvarer Zeitung*”, 9 Januar 1914, 3.